

УДК 37.011.31

С.М. ХАТУНЦЕВА,
*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри основ здоров'я,
фізичної реабілітації та екології
Бердянського державного педагогічного університету*

ДИДАКТИЧНА ЦІННІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГОТОВНОСТІ ДО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті проаналізовано науково-теоретичне підґрунтя проблеми педагогічних бар'єрів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів; визначено роль педагогічних бар'єрів у процесі формування в майбутніх учителів готовності до самовдосконалення. Обґрунтовано, що під час формування готовності до самовдосконалення в майбутніх учителів виникають педагогічні бар'єри самоосвіти та самовиховання.

Ключові слова: майбутній учитель, самовдосконалення, готовність до самовдосконалення, бар'єр, бар'єр самоосвіти, бар'єр самовиховання.

Постановка проблеми. В урядових документах, зокрема законах України «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Державній програмі «Вчитель» визначено особливо високі вимоги щодо кваліфікації учителів. Реформи, що відбуваються в суспільстві, ставлять нові вимоги до якості підготовки педагогів. Пріоритетність у підготовці фахівців, які б вирізнялись прагненням, сформованими вміннями професійно зростати впродовж усього життя, зумовлює необхідність змін у системі вищої освіти. Практика сучасної школи потребує вирішення проблеми підготовки компетентних педагогів, у яких би була сформована готовність до самовдосконалення. Актуальність вивчення проблеми також зумовлена тим, що зазначена готовність формується в процесі професійної підготовки, що насичена педагогічними бар'єрами, запобігання або подолання яких, сприяє збагаченню досвіду, необхідного майбутньому вчителю для адекватного виконання професійних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукового фонду засвідчив, що вченими досліджено різні аспекти ефективного професійного становлення майбутнього педагога в умовах вищої школи: теорія діяльнісного підходу до процесу засвоєння знань та розвитку особистості (Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Рубінштейн); шляхи професійного зростання педагога (І. Булах, Н. Волкова, С. Гончаренко, В. Гриньова, В. Лозова, М. Князян, І. Облес, Р. Пріма, Т. Сущенко); професійна діяльність в умовах інноваційного освітнього простору (О. Березюк, О. Власенко, О. Башманівський, Н. Захарчук, О. Піддубна); унікальність та цінність особистості майбутнього фахівця (Г. Балл, І. Бех, С. Гончаренко, О. Сухомлинська); розвиток професійно значущих якостей (Р. Гуревич, С. Коломійченко, Н. Мартишина, О. Лехота); теоретичні та методичні основи підготовки до професійного самовдосконалення (О. Набока, В. Стрельніков, Г. Цветкова); творча діяльність студентів як засіб ефективної підготовки майбутніх фахівців (В. Андреев, В. Масич); готовність до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку (А. Громцева, С. Даньшева, О. Ігнатюк, Л. Сущенко, І. Шиманович). Проблеми бар'єрів педагогічного процесу досліджено Т. Вербицькою, Н. Волковою, Л. Поварніциною, О. Худобіною, І. Шуваловою, Л. Ярославською. Чинники та бар'єри творчо-

го самовдосконалення та творчої самореалізації педагога вивчено Ф. Вафіним, А. Сафіною. Пізнавальним бар'єрам під час вивчення фізики та методичним засобам їх подолання присвячено дослідження А. Пилипенка. Ґрунтовний аналіз проблеми формування в майбутніх учителів компетентності запобігання і подолання бар'єрів у процесі професійної підготовки здійснено І. Глазковою.

Аналіз літератури свідчить, що проблема педагогічних бар'єрів у процесі професійної підготовки педагога залишається недостатньо дослідженою. Відсутні розробки щодо вивчення дидактичної цінності педагогічних бар'єрів у процесі формування в майбутніх учителів готовності до самовдосконалення.

Метою даної роботи є вивчення дидактичної цінності педагогічних бар'єрів у процесі формування в майбутніх учителів готовності до самовдосконалення.

Основні завдання:

1) здійснити аналіз науково-теоретичного підґрунтя проблеми педагогічних бар'єрів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів;

2) визначити роль педагогічних бар'єрів у процесі формування в майбутніх учителів готовності до самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою вивчення проблеми педагогічних бар'єрів, з якими стикається студент у процесі навчання у вищому навчальному закладі, визначимо сутність поняття «бар'єр». У довідниковій літературі визначено сутність цього поняття як перепони, завади для якоїсь діяльності, перешкоди здійсненню або розвитку будь-чого [6, с. 67]. Учені дійшли висновку, що сутність бар'єра полягає в перешкоді й обмеженні як зовнішньої, так і внутрішньої активності людини в процесі її життєдіяльності, при цьому дані обмеження, з одного боку, блокують активність, а з іншого – стабілізують і регулюють життєдіяльність [3, с. 19]. Я. Луп'ян вважає, що бар'єри можуть бути першоджерелом конфліктів [5]. Говорячи про обмеження свободи суб'єкта в конфліктній ситуації, автор виокремлює такі бар'єри: незадоволення потреб пізнання; втрата інтересу (до роботи, навчання); незбіг бажань; бар'єри характерів; бар'єри темпераментів; невідповідність самооцінки оцінці оточення; нерви, негативні емоції (горе, страждання, гнів, огида, страх); бар'єр мовлення; бар'єр настанови (частіше негативної); техніка та навички спілкування [5]. Оскільки сутність конфліктів визначають через суперечності, що є джерелом будь-якого розвитку, руху, тоді й категорія «суперечність» характеризує всі ступені розвитку [10, с. 164]. Отже, визначення сутності бар'єра через суперечності, вказує на його розвивальний характер.

Тему бар'єра порушено в психологічній науці, а оскільки психологія та педагогіка взаємопов'язані, вважаємо за необхідне вивчити здобутки психологічної науки в контексті означеної проблеми. Прихильники психоаналізу джерело психологічного бар'єра вбачали в змінах внутрішньособистісної динаміки. Бар'єри представлені як психічні стани (тривога, агресія, фрустрація), які, з одного боку, блокують бажання людини, а з іншого – регулюють їх, що, у свою чергу, дозволяє людині легше переносити тиск інстинктів і за допомогою регуляції своєї поведінки ставати повноцінним членом суспільства. Представники біхевіоризму джерелом бар'єра вважали деструктивний вплив середовища [3, с. 28]. Е. Берном розроблено концепцію транзактного аналізу. Відповідно до його уявлень, людина є живою енергетичною системою, бажання людини викликають напругу цієї системи. Завданням людини є задоволення цих бажань, прагнень, не вступаючи в конфлікт із собою, з іншими людьми і з навколишнім світом. Бар'єром є напруга, що перешкоджає, заважає задоволенню бажань [1]. Е. Фромм, прибічник екзистенціальної психології, стверджує, що людина змушена долати екзистенціальні суперечності, прагнучи до гармонії із собою і з природою. Ці суперечності породжують конфлікт між прагненням до реалізації всіх можливостей та недостатньою для цього тривалістю життя. Також учений виокремлює суперечність між відчуттям самотності та зв'язку з іншими людьми. Якщо людина не може усунути ці суб'єктивні суперечності, вона здатна відмовитися від власного «Я», від тягаря свободи і автономності, виявом цього є конформізм. Ознакою останнього є засвоєння людиною типу особистості, що їй пропонується соціальним шаблоном, втрата власної індивідуальності. Прагнення до трансценденції відповідає потребі людини стати творцем природи. Якщо на шляху творчих прагнень виникають непереборні перешкоди, людина стає їх руй-

нівником. Якщо суспільство висуває стосовно людей вимоги, що суперечать їхній природі, то це дезорганізує, деформує і фруструє людей [11]. Отже, чинником, що гальмує чи блокує активність людини, є невіршена суперечність між прагненням людини до творчості та нормами, встановленими середовищем, що, у свою чергу, по-перше, викликає появу інерційної діяльності за шаблоном, невпевненість у досягненні успіхів; по-друге, стає приводом до втрати цілеспрямованості; по-третє, породжує поведінку, що не передбачає задоволення потреб у самовдосконаленні.

Нам імпонує концепція К. Роджерса – прихильника гуманістичної психології. К. Роджерс запроваджує поняття «конгруентність» особистості. Конгруентність визначається як ступінь відповідності між повідомленим, випробовуваним та наявним для досвіду. Високий ступінь конгруентності означає, що повідомлення, досвід і усвідомлення є приблизно однаковими. Прихильники гуманістичної психології вважають, що життя є процесом розгортання прагнення до актуалізації своїх можливостей і здібностей, генетично закладених у людині [12]. Отже, реалізація можливостей, природних здібностей необхідна задля оновлення інформації, задоволення вимог як особистості, так і мінливого середовища.

У контексті нашого дослідження цінним є твердження С. Рубінштейна, який наголошує, що будь-який результат діяльності людини відповідно до мотивів та цілей одночасно може мати і позитивне і негативне значення. Будь-якій дії притаманний внутрішній суперечливий, конфліктний характер, що призводить до напружених емоційних станів, що накладають відбиток на діяльність і поведінку особистості. Переживання цих станів припиняє виконання діяльності і починає виступати як перешкода, бар'єр, що дезорганізує людину, призводить до нездатності досягнення мети [8]. Д. Завалішина зауважує, що в основі бар'єра можуть лежати індивідуальні особливості перцептивно-інтелектуальних операцій аналізу і синтезу, а не тільки соціальна фіксованість, або індивідуальні фіксовані способи вирішення і минулий досвід [4]. Характерними особливостями психологічних бар'єрів як психічних станів є інтенсивність їх прояву, стійкість та мінливість у часі, їх усвідомленість або неусвідомленість [3, с. 44]. Психологи розрізняють когнітивні, сенсові, емоційні, бар'єри в спілкуванні, бар'єри в різних видах інноваційної діяльності, бар'єри в педагогічній діяльності, але єдина класифікація відсутня [3, с. 43].

Типологія психологічних бар'єрів будується на основі особливостей взаємодії людини з навколишнім середовищем. Розрізняють такі бар'єри: етно-соціокультурний бар'єр, статусно-позиційно-рольовий, віковий, індивідуально-психологічний, бар'єр міжособистісних стосунків [3, с. 46]. Також у дослідженнях інтелекту як бар'єр розглядається поняття «вирішення життєвого завдання» як пристосувального акту за допомогою «дії в умі» (J. Piaget), вплив минулого інтелектуального досвіду на прояв нового, вольові зусилля, напружена інтелектуальна робота, неадекватний вплив сформованого досвіду людини на вирішення творчих завдань, небажання змінювати усталений стандарт поведінки, прості розбіжності у змісті, особистісне утворення, що перешкоджає як зовнішній, так і внутрішній активності суб'єкта.

Аналізуючи наукові праці вчених, можна констатувати, що джерелом бар'єра є наявність дисбалансу між особистістю і навколишнім середовищем.

Психологічний бар'єр – це «перешкода, що суб'єктивно переживається особистістю і виявляється у формі емоційних переживань, станів, реакцій й спричиняє тимчасове неадекватне зниження її активності, містить у собі приховані резерви стимулювання та активізації діяльності шляхом їх подолання» [3, с. 51].

Досліджуючи бар'єр як педагогічну категорію, необхідно зазначити, що більшість вчених розглядають його як феномен навчального процесу. Розрізняють пізнавальні бар'єри (Н. Мараховська, А. Пилипенко), бар'єри творчої реалізації (К. Карамова), бар'єри творчого самовдосконалення вчителів (А. Сафіна). Нам імпонує думка Ф. Вафіна, який підкреслює, що найбільш значущими чинниками творчого самовдосконалення вчителів є: по-перше, прагнення до творчої самореалізації, здатність до самоаналізу, інтерес до педагогічних інновацій (особистісні якості); по-друге, прагнення до високих результатів у творчому самовдосконаленні, здатність до співтворчості, інтерес до нових ідей (професійно-педагогічні чинники); по-третє, можливість підвищення кваліфікації, спланована експериментально-дослідна робота (організаційно-педагогічні чинники); морально-психологічний мікроклі-

мат у колективі, наявність необхідної психолого-педагогічної літератури, умови для продовження освіти, самоосвіти. Дослідник зауважує, що реальними бар'єрами творчого самовдосконалення є: низький рівень заробітної плати, недостатній рівень та якість медичного обслуговування, незадовільні побутові умови, відсутність можливостей для повноцінного відпочинку [2]. Педагогічні бар'єри можна спрогнозувати та запобігти їм. Найбільш значущими прогнозованими бар'єрами творчого самовдосконалення вважають: по-перше, відсутність інтересу до педагогічних інновацій, здатності до виокремлення проблем творчого самовдосконалення, низький рівень дослідницької культури вчителя (особистісні якості); по-друге, відсутність умінь творчо використовувати власний досвід та досвід колег, неактуалізований інтерес до творчості, відсутність прагнення досягнути високих результатів у творчому самовдосконаленні (професійно-педагогічні бар'єри); по-третє, відсутність умов для організації творчого самовдосконалення, недостатнє методичне забезпечення (організаційно-педагогічні бар'єри); відсутність необхідної психолого-педагогічної літератури, умов для подальшої освіти, зростання, підвищення кваліфікації [2]. Ф. Вафін вказує на творчу компоненту інноваційної діяльності. Методами виявлення бар'єрів автор вважає рейтингову систему аналізу, спостереження, бесіду, анкетування, самоаналіз, самооцінку, діагностику, моделювання, аналіз доповідей, конкурсних матеріалів та інші. Дослідник доводить, що виявлення чинників і бар'єрів творчого самовдосконалення вчителів сприяє підвищенню ефективності методичної та дослідницької діяльності, вдосконаленню технології експериментів безпосередньо в процесі їх реалізації та позитивно впливає на творче самовдосконалення учителів. Учений наголошує, що ефективними формами роботи, що послаблюють силу бар'єрів творчого самовдосконалення, є такі: створення комфортного мікроклімату в колективі, активне співробітництво вчителя з учнями, використання коефіцієнта творчої участі вчителя в колективних творчих справах [2]. А. Сафіна [9] вважає, що чинники, які впливають на творчу діяльність, стають бар'єрами, якщо недостатньо умов для їх позитивного прояву. Бар'єри гальмують творчу самореалізацію особистості. Вивчаючи діяльність заступника директора школи, дослідниця зауважує, що останній має здійснювати пошук певних дій, спрямованих на подолання бар'єрів. Крім того, з метою активізації творчої діяльності із досягнення високих результатів праці директору школи необхідно створювати більш сприятливі умови для творчого саморозвитку та самореалізації заступника. А. Сафіна [9] виокремлює такі бар'єри творчої самореалізації: низький рівень заробітної плати, відсутність інформації про інноваційні технології організації навчально-виховного процесу, слабка навчально-матеріальна база, низький рівень умінь, навичок планування та організації експериментально-дослідницької діяльності. Отже, педагог, по-перше, має сам усвідомлювати наявність педагогічного бар'єра та шукати ефективні шляхи його подолання; по-друге, йому необхідно створити сприятливі умови для успішного подолання бар'єрів або їх запобігання на шляху до самовдосконалення.

Вивчаючи досвід науковців щодо функцій педагогічного бар'єра, зустрічаємо думки як щодо позитивних, так і щодо негативних його функцій. Поділяємо думку І. Глазкової, яка наголошує, що педагогічний бар'єр може як перешкоджати, стримувати, знижувати ефективність і успішність педагогічного процесу, так і стимулювати, спонукати, підвищувати ефективність діяльності суб'єктів педагогічного процесу. Дослідниця підкреслюючи двоїстий характер педагогічних бар'єрів, виокремлює серед позитивних такі функції: індикаторна, стимулююча, мобілізаційна, розвивальна, захисна, регульовальна, адаптивна, корекційна та функція дозування. Серед негативних функцій педагогічних бар'єрів дослідники виділяють такі: стримуєвальна, руйнівна, блокувальна, гальмівна, функція гноблення [3, с. 58–59].

Ми розглядаємо самовдосконалення вчителя як тривекторний процес самоосвіти, самовиховання та саморозвитку, спрямований на розгортання особистісно-професійного потенціалу відповідно до сучасних вимог суспільства. Вважаємо, що формування готовності до самовдосконалення базується на засадах теоретичних знань про педагогічні бар'єри самоосвіти та самовиховання, ґрунтується на практичних умінях запобігання або подолання цих бар'єрів.

Самоосвіта є чинником професійного зростання вчителя. Самоосвіта вчителя – це безперервний вмотивований процес підвищення професійної компетентності шляхом оновлення та розширення знань, умінь навчатися протягом всього життя, вибирати актуальну ін-

формацію, бути джерелом передового наукового досвіду задля формування всебічно розвинутої, конкурентоспроможної особистості учня.

Розглянемо бар'єри самоосвіти. Одним з таких вважаємо відсутність прагнення до самоосвіти. Цей бар'єр, з одного боку, має негативну функцію, оскільки затримує моральний і розумовий розвиток. Подолання бар'єра має відбуватися через задоволення пізнавальних потреб, наявність сформованих умінь до самоосвіти. З іншого боку, усунення непереборних труднощів у задоволенні читацького інтересу сприятиме інтенсифікації пошуку необхідної професійної літератури, що активізує самоосвітню діяльність вчителя та підвищує ефективність навчально-виховного процесу. У такому випадку цей бар'єр може нести позитивну функцію.

Наступний бар'єр самоосвіти – мотиваційно-емоційний дискомфорт. Може бути викликаний відсутністю або недостатністю стійкої мотивації в самоосвіті, що може забарвлювати поточну поведінку негативними емоціями. Джерелом цього бар'єра може бути невміння використовувати власні можливості; критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи; хвороба, пригнічений психологічний стан; матеріальні негаразди.

Ще одним бар'єром вважаємо недостатню самоорганізацію процесу засвоєння нових знань. Джерелом цього бар'єра є недостатньо сформовані навички цілеспрямованої самостійної діяльності із оновлення та розширення професійних знань. Також причиною виникнення цього бар'єра є несистематичне читання спеціальної, методичної, педагогічної літератури; відсутність можливості відвідувати тренінги, семінари; брати участь у конференціях; несистематичне вивчення інформаційно-комп'ютерних технологій; недостатньо сформовані уміння дослідницької діяльності; відсутність умінь контролювати власну діяльність; невміння творчо підходити до вирішення педагогічних завдань.

Крім того, на шляху до самовдосконалення виникають бар'єри самовиховання. Серед таких виокремлюємо недостатню сформованість мотивів у професійному самовихованні. Цей бар'єр ускладнюється відсутністю потреби в самовихованні. Джерелом бар'єра є відсутність згоди із самим собою, прагнення до вияву і реалізації особистісних потенційних можливостей; неусвідомлення необхідності переборення труднощів особистісного становлення, професійного зростання.

Педагогічним бар'єром самовиховання є також відсутність цілепокладання. Джерело цього бар'єра вбачаємо в тому, що майбутній учитель неспроможний повною мірою усвідомити мету власного професійного розвитку, уявити запланований результат, продукт діяльності. Цілепокладання виконується або шляхом проб та помилок, або має наслідувальний характер, самостійно не аналізується, відсутня вироблена програма над собою. Цей бар'єр ускладнюється невизначеністю реальної мети, її складністю, поетапності її досягнення.

Наступним бар'єром самовиховання є недостатній самоконтроль. Причиною виникнення цього бар'єра є неусвідомлення цілей, змісту, завдань, можливих засобів, очікуваних результатів самовиховання. Для подолання цього бар'єра необхідно, щоб майбутній учитель регулював свою поведінку, застосовував самоаналіз, самооцінювання, самокритику, самообмеження.

Ще одним бар'єром є недостатнє самокоригування професійної поведінки. Джерелом цього бар'єра є нездатність помічати помилки, вносити корективи до плану дій, проводити корекцію самовиховання.

Розглянемо проблему відсутності прагнення до самоактуалізації. Причина цього бар'єра полягає в неактивності особистості; несформованості ціннісного ставлення до професійної діяльності, прагнення розширювати професійний кругозір; небажанні вдосконалювати педагогічний досвід. Майбутній вчитель не усвідомлює необхідності переходу потенційних можливостей особистості в актуальні, не вміє вибирати між неможливим та реальним, утопічним та прогресивним.

Індивідуальні особливості особистості можуть виступати в ролі бар'єрів тільки певною мірою. Різноманітні навчальні заходи, завдання та ситуації викликають різний ступінь ускладнень у студентів з неоднаковими типологічними особливостями. Викладачу необхідно уміти бачити природні психофізіологічні особливості тих, хто навчається, організувати навчальний процес з урахуванням цих особливостей, працювати так, щоб кожний студент

зміг проявити себе, розкрити власний потенціал. Сукупність індивідуальних особливостей характеризує динамічний та емоційний бік поведінки студента, його діяльності, спілкування. Педагог, спостерігаючи за темпом, якістю виконання завдань, може попередньо визначити: студент є володарем слабого чи сильного типу нервової системи. Враховуючи ці особливості, викладач має здійснювати поточний відбір заходів, методів педагогічного впливу.

Висновки. Отже, аналіз літератури засвідчує, що проблема бар'єрів досліджується психологами та педагогами. Учені підкреслюють двоїстий характер педагогічного бар'єра: наголошують на розвивальному потенціалі, вбачають як позитивні функції так і негативні. Під час формування готовності до самовдосконалення в майбутніх учителів виникають педагогічні бар'єри самоосвіти: відсутність прагнення до самоосвіти, мотиваційно-емоційний дискомфорт, недосконала самоорганізація процесу засвоєння нових знань. Також існують бар'єри самовиховання: недостатня сформованість мотивів у професійному самовихованні, відсутність цілепокладання, недостатній самоконтроль та самокоригування професійної поведінки, відсутність прагнення до самоактуалізації. Педагогічні бар'єри самоосвіти та самовиховання забарвлені індивідуальними особливостями особистості, що визначає характер діяльності майбутнього вчителя на шляху до самовдосконалення. Таким чином, зазначені бар'єри, якщо долаються майбутнім учителем, сприяють реалізації потенцій, актуалізують діяльність студента, сприяють самопізнанню, саморозвитку та самореалізації. Якщо бар'єри самоосвіти та самовиховання є непереборними, вони втрачають розвивальну складову, залишають студента на примітивному рівні самореалізації, гальмують процес формування в майбутніх учителів готовності до самовдосконалення.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у визначенні та формуванні умінь майбутнього вчителя запобігати бар'єрам самоосвіти та самовиховання та долати їх з метою професійного самовдосконалення.

Список використаних джерел

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Эрик Берн. – М.: Прогресс, 1988. – 400 с.
2. Вафин Ф.Г. Факторы и барьеры творческого самосовершенствования учителя в условиях инновационных школ: дис. .... канд. пед. наук: 13.00.01 / Вафин Фарит Гатинович. – Набережные Челны, 2004. – 218 с.
3. Глазкова І.Я. Теоретико-методичні засади формування у майбутніх учителів компетентності запобігання і подолання педагогічних бар'єрів у процесі професійної підготовки: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Глазкова Ірина Яківна. – Запоріжжя, 2013. – 563 с.
4. Завалишина Д.Н. Психологический анализ оперативного мышления / Динара Николаевна Завалишина. – М., 1985. – 160 с.
5. Лупьян Я.А. Барьеры общения, конфликты, стресс... / Ян Авсеевич Лупьян. – Минск: Высшая школа, 1988. – 233 с.
6. Новий тлумачний словник української мови / [уклад. О. Сліпущко, В. Яременко]. – К.: Аконті, 2004. – 926 с.
7. Пилипенко А.И. Познавательные барьеры в обучении физики и методические приемы их преодоления: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Пилипенко Андрей Игоревич. – Курск, 1997. – 242 с.
8. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1976. – 415 с.
9. Сафина А.М. Факторы и барьеры творческой самореализации заместителя директора школы в условиях инновационной педагогической деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сафина Аэлиа Маратовна. – Набережные Челны, 2003. – 171 с. 548.
10. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы / Анна Фрейд. – М.: Педагогика-Пресс, 1993. – 144 с.
11. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Эрих Фромм. – М., 1998. – 670 с.
12. Rogers C. R. Some issues concerning the control of human behavior. (Symposium with B.F. Skinner) / Carl Ransom Roger. – Science, 1956. – 124 p.

References

1. Bern, E. (1988). *Igry, v kotorye ihraiut liudi. Psikhologiiia chelovecheskikh vzaimootnoshenii; Liudi, kotorye ihraiut v ihry. Psikhologiiia chelovecheskoi sudby* [Games People Play. Psychology of human relationships; People who play games. The psychology of human destiny]. Moscow, Prohress Publ., 400 p. (In Russian).
2. Vafin, F.H. (2004). *Faktory i barery tvorcheskoho samosovershenstvovaniia uchitelia v usloviakh innovatsionnykh shkol. Dis. kand. ped. nauk* [Factors and barrier creative self improvement teacher in terms innovative schools. Cand. ped. sci. diss.]. Naberezhnye Chelny, 218 p. (In Russian).
3. Hlaskova, I.Ya. (2013). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia u maibutnikh uchyteliv kompetentnosti zapobihannia i podolannia pedahohichnykh bareriv u protsesi profesiinoi pidhotovky. Dys. docr. ped. nauk* [Theoretical and methodological bases of formation of future teachers competences prevention and educational barriers in the process of training. Doc. ped. sci. diss.]. Zaporizhzhia, 563 p. (In Ukrainian).
4. Zavalishina, D.N. (1985). *Psikhologicheskii analiz operativnogo myshleniia* [Psychological analysis of operational thinking]. Moscow, 160 p. (In Russian).
5. Lupian, Ya.A. (1988). *Barery obshcheniia, konflikty, stress...* [The barriers of communication, conflict and stress...]. Minsk, Vyshchaia shkola Publ., 233 p. (In Russian).
6. Slipushko, O. & Yaremenko, V. (Eds.). (2004). *Novyi tlumachnyi slovnik ukrainskoi movy* [New dictionary of Ukrainian language]. Kyiv, Akonit Publ., 926 p. (In Ukrainian).
7. Pilipenko, A.I. (1997). *Poznavatelnye barery v obuchenii fiziki i metodicheskie priiomy ikh preodoleniia. Dis. doc. ped. nauk* [Cognitive barriers in teaching physics and methodical ways of overcoming them. Doc. ped. sci. diss.]. Kursk, 242 p. (In Russian).
8. Rubinshtein, S.L. (1976). *Problemy obshchei psikhologii* [Problems of general psychology]. Moscow, Pedahohika Publ., 415 p. (In Russian).
9. Safina, A.M. (2003). *Faktory i barery tvorcheskoi samorealizatsii zamestitelia direktora shkoly v usloviakh innovatsionnoi pedahohicheskoi deiatelnosti. Dis. kand. ped. nauk* [Factors and barriers of creative self-deputy director of school in the conditions of innovative pedagogical activity. Cand. ped. sci. diss.]. Naberezhnye Chelny, 171 p. (In Russian).
10. Freid, A. (1993). *Psikhologiiia Ya i zashchitnye mekhanizmy* [Psychology I and defense mechanisms]. Moscow, Pedahohika-Press Publ., 144 p. (In Russian).
11. Fromm, E. (1994). *Anatomiia chelovecheskoi destruktivnosti* [Anatomy of the human destructiveness]. Moscow, 670 p. (In Russian).
12. Rogers, C.R. (1956). Some issues concerning the control of human behavior. (Symposium with B. F. Skinner). *Science*, 124 p.

В статье проанализированы научно-теоретические основы проблемы педагогических барьеров в процессе профессиональной подготовки будущих учителей; определена роль педагогических барьеров в процессе формирования у будущих учителей готовности к самосовершенствованию. Обосновано, что при формировании готовности к самосовершенствованию у будущих учителей возникают педагогические барьеры самообразования и самовоспитания.

Ключевые слова: будущий учитель, самосовершенствование, готовность к самосовершенствованию, барьер, барьер самообразования, барьер самовоспитания.

In the article, the scientific and theoretical basis of the problem of pedagogical barriers in the process of future teachers' professional training has been analyzed; the role of pedagogical barriers in the process of formation of future teachers' readiness for self-improvement has been determined. It has been proved that during the formation of readiness for self-improvement some pedagogical barriers of self-education and self-upbringing may arise.

Key words: future teacher, self-improvement, readiness for self-improvement, a barrier, a barrier of self-education, a barrier of self-upbringing.

Одержано 25.10.2016.